

ХРЕСТОМАТІЯ
З КУРСУ
“СОЦІОЛОГІЯ”

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ “АНГЛІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА”**

Укладач:
к.філос.н., ас.Винник-Остапишин В.Р.

Л.В. Косарева. Причини неуспішної адаптації першокурсників: проблеми та шляхи їх вирішення

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем вищої школи однією з найменш розроблених є психологічне забезпечення навчального процесу стосовно адаптації студентів до навчання. Цей період навчання у вищому навчальному закладі є досить важливим для розвитку та становлення молодої людини.

Проблема адаптації людини до постійних змін навколишнього середовища має надзвичайну актуальність. Це пов'язано з тим, що саме процес адаптації визначає можливості діяльності людини стосовно виживання та діяльності в умовах підвищеної стресогенності зовнішнього середовища, що постійно змінюється. Недостатня адаптованість до дії різноманітних стресорів призводить як до зниження ефективності діяльності людини, так і до виникнення різноманітних нервово-психічних і психосоматичних захворювань Кокун О. М. [4]

Є підстави вважати, що вік студентів перших-других курсів припадає на один з найскладніших етапів психічного розвитку, і тому процес адаптації не завжди буває ефективним тому, що в цей час у студента відбувається багато емоційно-особистісних і когнітивних змін. Нерідко кількість цих змін перевищує ту, яка припадає на весь період навчання у вузі. Ці зміни обумовлені ситуацією нових і незвичних вимог (часто імпліцитних, неявних), які змушують першокурсників визначитися, зробити вибір, брати на себе відповідальність[1].

Саме юнацький вік за Е. Еріксоном знаходиться в групі ризику, оскільки цьому вікові притаманна нестабільність, несформованість ідентичності.

Значущість адаптаційного періоду на перших-других курсах у вищих навчальних закладах вимагає розробки соціально-психологічного супроводу як компоненти, яка б змогла найефективнішим чином забезпечувати вирішення проблем особистісного становлення молодої людини.

Мета дослідження. У даній статті ми розглянемо особливості вивчення окресленої проблематики, яка дає підстави стверджувати, що на даному етапі розвитку психологічної науки адекватне вирішення проблеми адаптації студентів до навчання вимагає інтеграції знань із різних галузей науки і практики, системного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті ми будемо виходити з розуміння цілісної інтегральної індивідуальності як воєдино зв'язаної сукупності біологічно і соціально обумовлених якостей. Такий підхід викладений у працях вітчизняних психологів (Б. Г. Ананьєва, В. С. Мерліна, К. К. Платонова, В. М. Мясіщева, Б. Ф. Ломова, В. М. Русалова та інших).

Згідно з Е. Еріксоном (1953) вік студентства — це передусім криза ідентичності, яка полягає у послідовності соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікацій, самовизначень та особистісних змін. Спираючись на концепції деяких зарубіжних (R. Devis, T. Millton, R. Curtis, D. Magnusson) та вітчизняних (П. Лушин, 1999) психологів, під особистісними змінами ми розуміємо міжсистемний перехід до нових можливостей нової ідентичності. Даний перехід виникає в умовах неможливості особистості продовжувати своє функціонування на існуючому рівні. Це характерно для ситуацій переживання студентом-першокурсником досвіду, що виходить за межі звичайного людського (наприклад, психічна травма), коли студент-початківець вимушений відмовитись від колишніх цінностей і принципів, колишніх способів існування і шукати абсолютно нових, раніше невідомих і незаних, але тих, які дозволяють вижити у важкій ситуації і перейти до нового, більш ефективного способу функціонування.

Одним із значних видів непродуктивних витрат в адаптації студентів до навчання є так звані витрати, пов'язані зі стресом. Дослідження складових психологічного стресу (когнітивних, емоційних, соціально-психологічних, особистісних тощо) можуть обумовлюватись різними психосоціальними факторами, які викликають стрес.

Шляхом теоретичного аналізу виділено п'ять типів порушення адаптації на початковому етапі навчання у вищих навчальних закладах: психофізіологічний, ментально-інформаційний, особистісно-психологічний, соціально-психологічний і профорієнтаційний.

Основні психологічні проблеми, які виникають у студентів-першокурсників, можна окреслити як проблеми пристосування до нових умов навчання:

а) невідповідність уявлень першокурсників про умови та зміст навчального процесу реальним умовам навчання у вищих навчальних закладах; невідповідність здібностей новим вимогам; неадекватність мотивації навчання; темпу та об'єму навчання;

б) поява нових соціальних контактів (з однокурсниками та викладачами); стресова ситуація; неузгодженість атрибутивних процесів; невідповідність соціальних очікувань щодо власної особистості реальному ставленню оточуючих; активізація захисних механізмів у відповідь на груповий тиск;

в) самоорганізація: перший досвід самостійного життя (для студентів з інших міст);

г) самоконтроль навчання; узгодженість режиму праці і відпочинку.

Як зауважує Ю. Н. Кулюткін [7], перехід до дорослого життя, як і будь-який перехідний етап, сповнений протиріччями. З одного боку, молода людина здобуває статус дорослої людини, але з іншого боку такого досвіду життя у неї ще нема. Різні «дорослі» ролі засвоюються нею не відразу: в одних випадках вона діє як дорослий, а в інших — ще ні, що у свою чергу зумовлює й різний ступінь серйозності та відповідальності у різних ситуаціях. Молода людина намагається всіляко підкреслити свою

самостійність у виборі і прийнятті рішень, однак цей вибір може здійснюватися імпульсивно, а прийняття рішення часто змінюватися.

У профілактиці та корекції зазначених негативних явищ застосування традиційних педагогічних методів і методик виявляється малоефективним, оскільки викладачі, вихователі потребують допомоги кваліфікованих фахівців у галузі прикладної психології, соціальної роботи і соціальної педагогіки, розробки й застосування новітніх психолого-педагогічних технологій [3].

У провідних вузах України почали вже працювати психологічні служби: Луганському національному педагогічному університеті ім. Тараса Шевченка, Дніпропетровському національному університеті, Вінницькому національному технічному університеті, Херсонському державному медичному університеті.

Однак на сучасному етапі розвитку вищої освіти підкреслюється необхідність нового підходу до визначення змісту, цілей, завдань і структури організації психологічної служби ВНЗ (С. П. Бочарова, І. В. Дубровіна, О. В. Землянська, Ю. М. Швабл). У сучасних розробках новий підхід розвивається в межах акмеологічного напрямку (О. О. Бодальов, А. О. Деркач, А. А. Реан та ін.)

У США широко розвинута мережа студентських служб психічної адаптації і психічного здоров'я. Серед університетських особистісних і міжособистісних проблем, з якими студенти звертаються до цих служб, є: недостатні здібності до навчання; конфліктний сусід по кімнаті; ностальгія; розчарування у відносинах; зловживання алкоголем чи іншими психотропними речовинами; труднощі в інтимних стосунках; самотність та ізоляція; переїдання й проблема схеми тіла; депресія й думки про самогубство; занепокоєння; проблема сексуальності і сексуальної ідентифікації; сімейний конфлікт; горе й втрата.

Для позначення певних складових здатності до успішної адаптації в умовах стресу американська психологія використовувала багато термінів. Серед них найчастіше зустрічаються такі: «adaptive coping», «life orientation», «self-healing personality», «ego-resilience», «psychological resilience» [9].

Поняття «resilience» у психологічних словниках і енциклопедіях буквально перекладається як психологічна пружність, еластичність. Аналіз психологічних англійських джерел показав, що під цим терміном розуміють не тільки процес відновлення, але і процес захисту від травми, процес адаптації до травматичних ситуацій, екстремальних умов, здатність долати життєві стреси і підтримувати стабільний стан і ефективність соціального функціонування в умовах травматичного стресу.

У межах студентських психологічних консультацій для поліпшення індивідуальної ефективності й еластичності, пружності («resilience», як технічний термін стосується здатності системи протистояти діапазону коливань навантаження) студенти усвідомлюють, що в них є певні зразки неадаптивного мислення й поведінки, які створюють проблеми в житті і заважають успішно адаптуватися у ВНЗ [8].

Зокрема американськими дослідженнями встановлено, що третина студентів під час навчання у коледжі переживають різні симптоми депресії, які можуть виникати через стрес студентського життя, тиск навчального плану, думки про прийняття рішення стосовно кар'єри, помилкові уявлення, наприклад: про отримання лише відмінних оцінок, про нещасне кохання та ін. [1].

Жан Брукс [8] відмічає, що розширити можливості навчального закладу щодо здатності переборювати важкі ситуації і залишатися стабільним під впливом несприятливих умов адаптації можна за допомогою структурованих методик, методів, і робить припущення, що навчальні заклади могли б підсилити пружність, розвиваючи соціальну компетентність, зміцнюючи зв'язки між студентами й викладачами, доносячи інформацію студентам про високі очікування їх навчальної й суспільної діяльності, збільшуючи пружність у викладачів та інших співробітників, підтримуючи взаємини з родинами студентів, використовуючи можливості громадськості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що зазвичай профілактика і подолання дезадаптації базується у першу чергу на педагогічних, дидактичних й організаційних заходах [6]. Проблема профілактики і запобігання дезадаптивних станів, що викликані стресом, сягає далеко за межі лише фізіологічної і медичної емпірії і пов'язана з формуванням і розвитком адаптивних механізмів довільної і мимовільної саморегуляції, розвитком такої базальної властивості мотивації і валеогенних (від лат. valeo – бути здоровим) властивостей особистості. Істотна роль у цьому належить теоретичній та практичній психології [6].

За теорією прихильності Дж. Боулбі [10] соціальна підтримка зі сторони значущого дорослого є важливим фактором психічного і фізичного здоров'я.

До кого звертається молодий юнак чи дівчина у разі виникнення відчуття, що обрана «не його» професія; або тоді, коли виникає безвихідь в інтимно-особистісних стосунках; як бути у ситуації розлучення батьків і на чий бік схилитися (а часто це відбувається саме в період, коли доросла дитина покидає батьківський дім); як завоювати собі «місце під сонцем», коли життя у місті абсолютно є не схожим на минуле зі своїми зрозумілими законами і традиціями; що робити, коли життя втрачає усякий сенс і нема надії на кращі зміни? Таких питань безліч. На нашу думку, вирішуватись ці питання можуть психологом за допомогою тактики «Case management», що за своєю суттю є соціально-психологічним супроводом в тому сенсі, коли застосовується декілька методів та психологічних інструментів для досягнення стабільного позитивного результату в адаптації, а не просто «точкова» допомога у вирішенні окремих психологічних проблем.

Авторами Shatte A., Reivich K. [8] пропонується до уваги «практична дорожня карта», якою необхідно керуватися при несподіваних проблемах, сюрпризах і невдачах у навчанні, на роботі, вдома.

Підвищити звичку розуму, таку як пружність, еластичність, можна шляхом зміни того, як ми осмислюємо проблему.

Автори виокремили 7 факторів еластичності:

- відсутність надмірної самокритики;
- можливість свідомого управління поведінкою в будь-якій кризовій ситуації;
- вміння впоратися з горем і занепокоєнням;
- уміння переборювати перешкоди у відносинах, родині, в навчанні;
- уміння досягти кращого фізичного здоров'я;
- уміння підтримувати оптимізм;
- уміння використовувати позитивні шанси, що дає життя [8].

Пружність, еластичність починає розвиватись, коли людина:

- вірить у свою здатність справлятися з травматичними подіями власного життя;
- підтримує емоційні й інструментальні зв'язки з навколишніми і приймає їх підтримку;
- уникає згадок про те, що трапилося, дивитися телепередачі про ці події;
- приймає травматичну подію як частину життєвого досвіду;
- ставить реалістичні цілі, реалістичні плани і досягає їх;
- дивиться на речі оптимістично, в широкій перспективі.

Автори Shatte A., Reivich K. [8] наводять деякі узагальнені правила, які ведуть до щасливого та здорового життя.

Підтримуйте зв'язки з іншими. Добрі стосунки з членами родини, друзями та іншими людьми мають дуже велике значення. Приймайте допомогу й підтримку від тих, хто про вас піклується. Допомога іншим, коли їм важко, також приносить користь тому, хто допомагає.

Уникайте бачити кризи як нерозв'язні проблеми. Дивіться на події у перспективі. Ви не можете змінити те, що вже трапилось, але можете змінити власну інтерпретацію цих подій і реакцію на них. Спробуйте вийти за межі сьогодення і подивитися на майбутні події у перспективі. Пам'ятайте, що травматичні події закінчуються й обставини можуть, зрештою, поліпшитися. Навіть при виникненні дуже тяжких подій розглядайте ситуацію в ширшому контексті і довгостроковій перспективі. Уникайте висмикувати цей випадок з усіх подій. Відзначте будь-які думки, відчуття, звернення до яких полегшують стан у важких ситуаціях.

Сприймайте будь-які несприятливі зміни як частину життя. Певні цілі не можуть бути досяжними в результаті несприятливих подій. Прийняття обставин, які не можуть бути змінені, допомагає сфокусуватися на обставинах, що можуть бути скеровані.

Організуйте час для досягнення цілей. Створіть реалістичні цілі. Зробіть якийсь дріб'язок, що наближає вас до мети. Робіть щодня хоч щось, що наближає вас до мети. Прагнучи виконувати свої щоденні плани, ви забезпечуєте почуття стійкості, нехай все навкруг здається хаотичним. Складання щоденних планів може заспокоїти навіть дітей. Визначте час для харчування, роботи, фізичних вправ і відпочинку. Основний час віддавайте

захопленням, які приносять вам насолоду. Це дозволить лишатися збалансованим і легше переборювати напружені події.

Відпочивайте від новин, пов'язаних з травматичними подіями. Занадто багато таких новин можуть розвивати занепокоєння. Витрачайте на новини не більше години на день. Не дивіться і не слухайте новини перед сном.

Активно дійте. Дійте активно в несприятливих ситуаціях настільки, наскільки можете.

Майте план на випадок непередбаченої ситуації. Такий план зробить вас підготовленим до несподіваних подій.

Підготуйте комплект безпеки. Ви повинні мати комплект, до якого включіть речі, з якими комфортно, зручно й безпечно. Наприклад: улюблена книга, журнал, улюблені речі.

Згадайте способи, за допомогою яких ви переборювали важкі ситуації: наприклад, смерть близької людини чи розлучення, хворобу.

Підтримуйте оптимізм і позитивні погляди на життя. Оптимізм дозволяє бачити приємні речі у житті, наприклад, добре здоров'я, комфортний будинок, міцна дружба тощо. Намагайтеся мати упевнений оптимістичний вигляд.

Відкривайте в собі нові можливості. Люди часто можуть довідатись щось нове про себе і відкривають, що вони стали більш зрілими в певному відношенні. Це результат їх боротьби з важким стресом. Багато людей, які відчули тяжкий стрес, усвідомлювали, що стали сильнішими, стійкішими, самостійнішими, ніж раніше.

Подбайте про себе самі. Зверніть увагу на власні потреби й почуття. Зверніться до діяльності, яка приносить задоволення. Виконуйте фізичні вправи.

Майте інформацію про місця, де можна отримати допомогу. Це звернення до літератури, Інтернет-ресурсів, до значимих для тебе людей, психолога, психотерапевта [9].

ВИСНОВКИ

Психологічний засіб, що дозволяє керувати занепокоєнням, страхом, стресом у несприятливих умовах адаптації до навчання – це розвиток пружності (resilience). Підвищити пружність можна шляхом зміни того, як студент осмислює проблему. Пружність як властивість особистості пов'язана з успішним пристосуванням у несприятливих умовах адаптації студентів до навчання. Розвиток пружності – це шлях до щасливого й здорового життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ативатер И., Даффи К. Г. Психология для жизни. Упорядочение образа мыслей, развитие и поведение человека наших дней: Учебное пособие: пер. с англ. / Под ред. проф. Е. А. Климова. – М., 2003.
2. Балакірева О. М. Методологічні підходи до дослідження соціалізації молодого покоління // Матеріали засідання секції «Соціологія молоді» міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціології на сучасному етапі (теоретичні і

методичні питання)» / Інститут соціології АН України, Укр. НДІ проблем молоді. – К., 2003. – С. 14.

3. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. – К. : Ніка-Центр, 2006.
4. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 184 с.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ./ Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с. – (Библиотека зарубежной психологии).
6. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навч. посібн. – К.: Конкорд, 2009. – 278 с.
7. Чуйко О. В. Психологічна служба ВНЗ як фактор екологізації освітнього середовища. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. – К.: «Логос», 2008. – Т. 7, вип.15. – 356 с.
8. Shatte A., Reivich K. The Resilience Factor: 7 Essential Skills for Overcoming Life's Inevitable Obstacles. – N. Y.: Broadway, 2002. – 272 p.
9. What Predicts Adjustment Among College Students? A Longitudinal Panel Study. By Mary E. Pritchard, PhD; Gregory S. Wilson, PED; Ben Yamnitz, BS. Journal Of American College Health, Vol. 56, No. 1, July/August 2007.
10. Ainsworth, M. and Bowlby, J. (1965). Child Care and the Growth of Love.: London, Penguin Books.

Слободянюк О.М. Інтегративна стратегія гендерного підходу в соціальному пізнанні

Актуальність дослідження сучасного стану соціального пізнання суттєва у зв'язку з безперервним взаємопроникненням зарубіжного та вітчизняного наукового, світоглядного, культурного та освітнього досвіду. Синтез різних підходів до вивчення суспільства породжує якісно нові напрямки соціального пізнання. Специфічною особливістю соціального пізнання є єдність його суб'єкта та об'єкта – люди самі створюють суспільство і самі його пізнають. Однак більшість соціальних концепцій не враховують фактор статі у вивченні суспільства. Феміністські й гендерні дослідження розглядають стать як соціально-культурний феномен, який створюється суспільством і відтворюється людьми, і, у свою чергу, структурує, стратифікує соціум і визначає специфіку його сприйняття й дослідження.

До недавнього часу гендерні дослідження розвивалися у вітчизняній науці як міждисциплінарна сфера знання. В останні роки дана проблематика починає концентруватися й розвиватися в окремих наукових дисциплінах: філософії, соціології, історії, культурології, лінгвістиці та психології. Однак, не дивлячись на легітимацію гендерних досліджень в науці, до цих пір тривають дискусії з приводу обґрунтованості даного наукового напрямку й неоднозначності калькованого терміна «гендер» та його похідних (в українській мові відсутній його адекватний еквівалент). Певні труднощі, очевидно, викликає і той факт, що використання цього запозичення є індикатором постмодерністських, конструктивістських, феміністських теорій, які раніше широко не використовувалися у вітчизняній науці. Крім того, багато дослідників визнають наявність андроцентризму у вивченні актуальних соціальних проблем і в самій побудові наукової спільноти.

В Україні методологія гендерного дослідження знаходиться у стадії освоєння й розвитку. Відбувається поступове усвідомлення як труднощів культурного перенесення західних соціальних теорій, так і актуальності й затребуваності даного напрямку в українській соціальній науці. У зв'язку з цим виникають спроби адаптації зарубіжних концепцій до вітчизняних традицій соціального пізнання, критики методологічних псевдогендерних досліджень, інтеграції гендерного підходу у вивчення українського суспільства.

Гендерні дослідження виникли й інтенсивно розвиваються як складова постмодерністської концепції соціально-гуманітарних наук. Застосування гендерного підходу проблематизує саме поняття «стать», воно стає неоднозначним, його розуміння зазнає загальної з багатьма поняттями долю у філософії ХХ століття, коли вони з «класичних» об'єктів дослідження стають «некласичними».

В даний час гендерний підхід став методологічним ключем до вивчення соціокультурної детермінації людини, подібно до того, як у свій час таку ж функцію стали виконувати поняття «раса» і «клас». Звернемо увагу, що

фактично жодна з класичних філософських концепцій не вийшла за рамки дуалізму маскулінне/раціональне та фемінне/емоційне. Гендерний символізм виявився одним із чинників формування знання про суспільство й людину. Бінарність мислення та його ціннісна забарвленість багато в чому детермінують способи сприйняття, категоризації й соціального продукування гендерних відмінностей, а також їх використання в якості метафор для опису соціальних явищ.

Критичний характер гендерного підходу призвів до розгляду соціального пізнання як політичного процесу, до глибшого розуміння соціально-культурної детермінації наукового знання. Стало можливим вивчення й пошук шляхів вирішення багатьох гострих суспільних проблем у рамках гендерної інтеграції на міжнародному, державному, регіональному рівнях. Разом з тим вивчення літератури показує, що ряд істотних проблем гендерних досліджень не отримав достатньої розробки. По-перше, співвідношення традиційних соціальних теорій та гендерного підходу, їх трансформація під впливом один одного визначені неістотно, що проявляється у фактичній відсутності гендерного компонента як у багатьох експериментальних роботах, так і в теоретичних побудовах. По-друге, у сучасному соціальному пізнанні часто відбувається ігнорування гендерних проблем, нівелювання їх глобальними, розгляд їх як приватних, вузьких, і, навпаки, у наявності досліджень, де стать подається як єдино значущий чинник. По-третє, тенденція розглядати чоловіків і жінок як дві гомогенні вибірки залишається не подоланою. У більшості випадків не враховуються не тільки вік, але й такі істотні характеристики як статус, професія, місце проживання, етнічна та конфесійна приналежність. Належної уваги не отримала проблема про вплив, який чинять на підбір фактичного матеріалу, його аналіз і пояснення гендерні установки та стереотипи самих дослідників. Гендерні характеристики розглядаються як незмінні, первинні, виключно об'єктивно, але не суб'єктивно існуючі. Розробка зазначених методологічних проблем є необхідною, адже вона дозволить підвищити якість, статус і практичну значимість гендерних досліджень в Україні й буде сприяти подальшій інтеграції гендерного підходу у вивчення сучасного суспільства, збагачуючи, таким чином, теорію та практику соціального пізнання.

Сучасне соціальне пізнання характеризується відсутністю домінантної парадигми, воно поліваріантне й плюралістичне. Криза у вивченні суспільства, що позначається як парадигмальна, фіксується в роботах авторів різних напрямів: постмодернізму (Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, Ж. Ліотар, С. Сміт), неомарксизму, конструктивізму (Дж. Джердж, М. Кімел), фемінізму (Дж. Скотт).

Значну роль у формуванні нових підходів у вивченні суспільства зіграли теорії, центральну увагу яких присвячено проблемі взаємин чоловіків і жінок. Проблема статі у філософії є традиційною. Більшість класичних філософських концепцій і шкіл (Платон, Аристотель, Августин, Ф. Аквінський, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант) чоловічу й жіночу природу розглядають як

протилежні, хоча вони й взаємопов'язані онтологічними та гносеологічними принципами: маскулінність символізує духовне, божественне, культурне, раціональне й універсальне, а фемінність - природне, тілесне, нераціональне й приватне.

Мислитель XVII ст. Пулен де ла Бар засновує свій аналіз відмінностей статей на понятті «рівності» [1, с.206]. Його дискурс має на меті не захист, виправдання, валоризацію чи ревалоризацію жіночої статі. Він прагне постулювати лише одне: навіть якщо між чоловіком і жінкою існують відмінності, жодна з них не повинна призводити до суспільної нерівності. Рівність має бути абсолютною, і це твердження виявляється безпосередньо вписаним на двох детермінованих рівнях, якими є знання й влада. Жінки мають право розвивати свій розум в усіх галузях пізнання й використовувати це знання для виконання будь-яких суспільних функцій, включаючи й урядування. Однак Пуленова теорія рівності не могла бути реалізована в 17 столітті, навіть на початку XX століття її вимоги виглядали дещо надмірними. Досить неординарним феміністським проектом в історії філософської думки є робота М. Уоллстонкрафт «На захист прав жінок» (1792 р.), заснована на ідеях Дж. Локка про рівні права для всіх громадян. У політичній західній філософії виділяється проект Дж. Мілля про необхідність утворення й прав власності для жінок.

Некласичні ідеї про тілесність й ексцентричність суб'єктивності Ф. Ніцше, а також погляди на проблему пригніченого становища жінок Г. Зіммеля, по-новому розставили акценти у вивченні феноменів чоловічого і жіночого – вперше зазнали критики бінарні статеві опозиції. Ці новації заклали теоретичну базу потужного феміністського руху, філософські основи якого представлені в тепер вже класичних роботах С. де Бовуар, А. К. Міллет, Б. Фрідан.

Гендерний підхід у вивченні людини й суспільства сформувався в 70-ті роки XX століття на основі таких некласичних філософсько-критичних дискурсів як постструктуралізм і постмодернізм (Р. Барт, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко), філософія фемінізму (Дж. Батлер, Л. Ірігаре, Ю. Кристева, Е. Гросс, Г. Рабін, Е. Сікс, Р. Унгер). Значний внесок у розуміння статі як соціального конструкту внесли роботи антрополога М. Мід, соціологів Е. Гідденс і П. Бурдьє, психологів Е. Маккобі і С. Бем.

В даний час активно переосмислюються методологічні основи й термінологія гендерних досліджень. Дж. Скотт відзначає, що збільшується розрив між гендерними дослідженнями й фемінізмом. Р. Брайдотті вважає термін «гендер» невизначеним і теоретично неадекватним. Триває розробка гендерної термінології («гендерний устрій» □ Б. Пфау-Еффінгер, «гендерний порядок» □ С. Ашвіні, «гендерна композиція» □ Р. Коннел, «гендерна картина світу» □ О. В. Рябов, «гендерний капітал» □ К. В. Фофанова). Нові акценти виникають в осмисленні центральних для гендерних досліджень феноменів □ «влада», «насильство», «публічне», «інтимний» (М. Риклін, І. Жеребкін), «гендерна рівність» (О. А. Вороніна, Дж. Скотт). Піддаються

критиці бінарні статеві опозиції й гендерні стереотипи, які відтворюють в самих гендерних дослідженнях.

В Україні гендерні дослідження з'являються з кінця 1980 рр. Вже на початку 1990-х відкриваються перші лабораторії й центри гендерних досліджень. Потік літератури з вивчення гендерних аспектів життя українського суспільства надзвичайно різноманітний, тому доцільно виділити кілька напрямків досліджень:

- аналіз політико-правових аспектів суспільного життя: політичних орієнтацій, політичного статусу й поведінки, реалізації політичних прав і свобод чоловіків і жінок;
- гендерний аналіз економіки: співвідношення чоловічої і жіночої зайнятості в різних галузях економіки, безробіття та його причин, професійної реалізації, кар'єри та активності чоловіків і жінок;
- аналіз сім'ї як основного чинника конструювання гендерної ідентичності: вивчення впливу взаємин у сім'ї і найближчого соціуму на розвиток хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок, а також трансформація подружжя, батьківства;
- аналіз конструювання маскуліності та фемінності через політику репрезентації в таких ціннісно-контролюючих сферах суспільства, як засоби масової інформації, релігія, мова, мистецтво, мода.

У вітчизняних гендерних дослідженнях відбувається поступове усвідомлення труднощів адаптації зарубіжних концептів, складнощів адекватного перекладу зарубіжних робіт, підкреслюється необхідність обліку контексту формування теорії та розробки власного мовного дискурсу.

Багато принципів питань гендерних досліджень залишаються недостатньо ясними. Так, теоретичну й практичну складність представляють проблеми гендерної рівності, врахування гендерних відмінностей у різних сферах життя суспільства, створення умов для реалізації можливостей людей незалежно від їх статевої приналежності. Далекі від однозначного рішення спроби визначення самого терміна «гендер» та його похідних, його співвідношення з категорією «стать». Труднощі викликає позиціонування чоловіків як суб'єктів і об'єктів гендерної дослідження. Гендерна освіта прирівнюється до диференційованої за статевою ознакою. Таким чином, багато теоретико-методологічних проблем даного наукового напрямку далекі від однозначного рішення.

ВИСНОВКИ

Гендерний підхід є прикладом інтегративної методології у вивченні суспільства. Інтегративна стратегія реалізується за допомогою наступних напрямків:

- через розширення предмета і суб'єктів дослідження (чоловічі, жіночі, квір-дослідження);
- за допомогою синтезу макро-і мікроаналізу у вивченні гендерних аспектів соціальних феноменів і процесів;
- через впровадження в зміст наукових досліджень, освітніх програм і структур, в діяльність громадських рухів;

- за допомогою подолання опозиції «чоловіче» / «жіноче» у вивченні суспільних явищ в результаті визнання чоловіків і жінок гетерогенними групами, що дозволяє позиціонувати гендерні відмінності як ймовірні і ситуативні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про рівність статей. Збірник / Пер. з фр. Під заг. ред. О. Хоми. – Київ: Альтерпрес, 2007. – С. 484

С. В. Цимбал, О. В. Цимбал. Освіта в контексті глобальних інтеграційних процесів.

Освіта і наука являють сьогодні той сегмент глобального ринку, де застарілий товар взагалі не є товаром. Тому національна система освіти стане конкурентоспроможною, тільки якщо зуміє адаптуватись до змін, які відбуваються, і спрямованість яких визначається глобальним розвитком цивілізації. При цьому суспільству доведеться відмовитись від цілого ряду застарілих уявлень про те, що таке освіта і що означає бути освіченою людиною.

В сучасному світі швидко розвивається ринок освітніх послуг, у зв'язку з чим відбувається інтенсивний процес диверсифікації освіти – зростає різноманітність її видів, різних за змістом, соціальними функціями і способами отримання. В Україні вже звичними стали терміни «додаткова освіта», «післядипломна освіта», «друга вища освіта», «ліцензований спеціаліст» та ін. У зв'язку з очікуваним скорочення армії, закриттям нерентабельних шахт, перепрофілюванням ряду промислових та сільськогосподарських виробництв стає затребуваною соціально-реабілітуюча освіта для людей, які вимушені змінити вид діяльності. Разом з тим, збільшується число нових професій, які вимагають спеціальної підготовки працівників, а отже, розробки принципово нових освітніх програм. У цьому зв'язку слід відмітити красномовний факт: якщо у «старій», індустріальній економіці в усіх країнах Європи і у США безробіття досягало десяти відсотків, то у постіндустріальному, високотехнологічному секторі економіки постійно відчувається двадцятипроцентний дефіцит спеціалістів. Отже, у сфері забезпечення і розвитку наукоємких професій освітній ринок має грандіозні перспективи.

У економічно розвинених країнах зростає освітній ценз масових професій: університетська підготовка фермера, бухгалтера, медсестри, банківського працівника, продавця, поліцейського перетворюється на норму, яка щодня підтверджується новими вимогами практики. Можна без перебільшення сказати, що, наприклад, робота менеджера з продажу на початку ХХІ століття відрізняється від роботи продавця на початку ХХ століття приблизно настільки ж, як сучасний автомобіль відрізняється від перших моделей Форда. В Україні багато університетів вже опанували підготовку спеціалістів у галузі фінансового аудиту, банківської справи, туризму, готельного, ресторанного і рекламного бізнесу. Слід очікувати, що у найближчому майбутньому вища освіта стане необхідною і для спеціалістів, які, наприклад, займаються ремонтом і наладкою побутової техніки, а також для ряду професій у сфері автосервісу, будівництва, житлово-комунального господарства і т.д.

У світі «чотирьох свобод», тобто в умовах вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили і капіталів, відбувається, свого роду, «глобалізація» деяких професій – глобальна уніфікація вимог, які висуваються до рівня освіти і професійної підготовки спеціалістів. У якій би країні не працювали представники «глобальних» професій, наприклад, спеціалісти у галузі комп'ютерних технологій або телекомунікацій, рівень їхньої підготовки визначається не за місцевими, а за глобальними стандартами, тобто за ступенем відповідності найвищому рівню розвитку даної професії. Національна обмеженість або культурно-регіональна специфіка освіти протипоказана сьогодні професіям лікаря, фінансиста, пілота міжнародних авіаліній, інженера у галузі енергетики, зв'язку, автомобіле- та літакобудування, не кажучи вже про професію вченого, яка стала непопулярною у деяких пострадянських країнах.

Традиційна модель освіти, заснована на дисциплінарному розмежуванні знань, виявилась нездатною обслуговувати інтегральні професії, у яких спеціаліст повинен мати фундаментальну підготовку в кількох суміжних галузях науки або соціальної практики, добре орієнтуватись у міждисциплінарній проблематиці та застосовувати системну методологію при розв'язанні конкретних задач. У зв'язку з цим в Україні виникла нагальна потреба в реорганізації внутрішньої структури вищого навчального закладу як такого. Мова в даному випадку йде не про формальні об'єднання, в результаті яких лише збільшується висота вертикальної керівної піраміди. Образно кажучи, необхідно змінити характерний для індустріального суспільства освітній конвеєр гнучкою технологічною лінією, функціонування якої забезпечило би «демасовізацію» (О. Тоффлер) освітньої продукції та її адаптацію до запитів суспільства, які дуже швидко змінюються. В ідеалі університет, який має у своїй структурі наукову «ланку», що займається вивченням «зони найближчого розвитку» освітнього ринку, міг би скоротити до мінімуму часовий розрив між формування соціального запиту на нову професію і випуском відповідних спеціалістів.

У даний час змінилось саме поняття «освіта» – воно розширилось так, що інформування і навчання виявили частковими завданнями по відношенню до загальних цілей системи професійної підготовки. «Навчання дає кваліфікацію, – відмічав англійський макросоціолог Том Стоуньєр, який вивчав у 80-ті роки процес становлення інформаційного суспільства, – освіта дає метакваліфікацію, тобто систему знань, яка полегшує пошук та засвоєння нових знань. Метакваліфікація, таким чином, дозволяє людині знайти потрібну інформацію і засвоїти її, навіть якщо вона знаходиться далеко за межами його особистого досвіду» [1, с. 404]. Необхідність підвищення рівня системності освіти була усвідомлена ще у середині ХХ століття. Один з класиків аналітичної філософії освіти Ричард Пітерс у книзі «Етика і освіта» писав, що освічена людина повинна:

- володіти цілісним обсягом знань або, інакше, понятійною системою, а не просто ізольованими вміннями та навичками;

- бути перетвореною цією системою таким чином, щоб знання, наприклад, історії, впливало на те, як людина сприймає архітектуру або соціальні інститути;
- віддавати перевагу визначеним стандартам або нормам, неявно закладеним у засвоєних нею способах розуміння світу;
- мати власну пізнавальну позицію – здатність розмістити, наприклад, деяке наукове розуміння у більш широкому контексті світосприйняття [2, с. 92].

Але для того, щоб у сучасних умовах залишатись освіченою людиною, явно не досить отримати в університеті цілісну систему знань – людині протягом життя, або, принаймні, протягом її продуктивного періоду, доводиться перебудовувати, поповнювати і модифікувати цю систему, зберігаючи її цілісність. «З новою технологією, – пише американський економіст і соціолог У. Дайзард, – «освіта, яка триває» буде чимось більшим, ніж курси перепідготовки та інші види так званої освіти для дорослих. Вона стане постійним середовищем людини, на кожному кроці надаючи йому можливості для пошуку нової інформації і творчого мислення» [3, с. 348].

Творчий підхід до справи як ніколи раніше затребуваний сьогодні у всіх сферах діяльності, включаючи управління. На ринку праці ціниться не просто знання або досвід, але насамперед вміння розв'язувати професійні проблеми, до того ж особливо ціниться вміння знаходити креативні рішення в ситуаціях, які не мають аналогів у минулому. Компетентність, соціальна відповідальність і творча ініціатива – три складові сучасного поняття «професіоналізм». Для будь-якої організації або фірми залучення до роботи професіонала означає більше, ніж купівля дорогого обладнання. Обладнання рано чи пізно застаріє, а професіонал буде зростати разом з прогресом своєї професії. Основи професіоналізму плюс особистісна мотивація професіонального зростання в обраному виді діяльності дають в сумі освітній продукт, якого суспільство очікує від вищої школи.

«Наш час, – писав ще у 60-ті роки ХХ століття видатний американський психолог А. Маслоу, – більш мінливий, більш текучий, більш стрімкий, ніж будь-яка епоха у всій історії людства. Багато з того, що ми раніше називали навчанням, тепер втратило усякий сенс. Сьогодні освіту ні в якому разі не можна розглядати лише як процес засвоєння знань, час визначити його як процес становлення характеру, як процес особистісного розвитку» [4, С. 110–111]. Сучасна освіта вимушена ставити і розв'язувати задачі, які у недалекому минулому традиційно відносились до сфери виховання, і вирішення яких часто передовірялось родині або соціальному оточенню учня. Освіта, тим не менше, завжди вважалась найважливішим засобом залучення людини до культурних норм і правил суспільного життя. Сьогодні суспільству необхідні додаткові гарантії якості соціалізації своїх членів, оскільки психологічна помилка, безвідповідальність або зла воля окремої людини можуть призвести до дуже серйозних наслідків на виробництві, в армії, політиці, бізнесі, системі управління. Отже, освічена людина повинна мати психологічну стійкість і соціально-психологічну

компетентність, тобто, вміти правильно будувати свої стосунки з людьми, організаціями, соціальними інститутами, у тому числі, з державою, правильно вибирати вектор своїх зусиль при досягненні особистих цілей. Тому сучасна освіта повинна бути орієнтована так, щоб присвоєння людиною загальнозначущих гуманітарних цінностей стало пріоритетним завданням освітнього процесу.

Триста років тому Джон Локк у знаменитому трактаті «Думки про виховання» докоряв школі у тому, що вона «готує скоріше для університету, ніж для життя» [5, с. 432]. Сьогодні такий докір несправедливий, тому що зникла дистанція між університетом і життям, яка існувала за часів Локка. Вже у наш час, як нещодавно відмітив в одному зі своїх виступів Білл Гейтс, 70 відсотків світового матеріального та інформаційного продукту у вартісному відношенні виробляються людьми з вищою освітою. Сучасний університет – це не лише «храм науки», це, насамперед, місце, де людина має можливість оволодіти сучасною професією. Мине небагато часу, і термін «професійна освіта» буде і в Україні асоціюватись саме з університетом, а не з ПТУ, як це відбувається зараз.

У масовій свідомості до цих пір зберігаються вузькі, поверхневі, і тому хибні тлумачення значень слів «університет», «освіта», «культура». Зокрема, в Україні засоби масової інформації успішно формують і підтримують уявлення про те, що культура – це, з одного боку, народні традиції, пісні, танці і орнаменти, а з іншого – бібліотеки, музеї, театри і філармонії, тобто, все те, про що піклується міністерство культури. Освіта – це є дещо відмінне від культури, хоча б тому, що знаходиться у сфері піклування іншого міністерства; а університети – це просто найбільш численний різновид вищих навчальних закладів. Але культура – у повному і точному значенні цього слова – не орнаментальна, а онтологічна, вона не прикрашає, а визначає людське життя у найсуттєвіших його аспектах. Культура акумулює людський досвід освоєння світу, формує способи людського сприйняття, мислення, переживання і дії [6]. Освіта є фундаментальним механізмом збереження і розвитку культури, а університет перетворює в життя основні цілі і цінності освіти. З культурологічної точки зору, університет – це центр відтворення духовності і розширеного відтворення інтелекту; це місце, де відновлюються захисні сили культури, зберігаються її гуманістичні традиції і відбувається культурний діалог поколінь. З моменту виникнення у XII столітті, взявши на себе місію захисту і трансляції культури, університети самі стали її невід'ємними компонентами. На даний час найбільші університети світу, такі, наприклад, як Оксфорд в Англії, Сорбонна у Франції та Принстон у США, є культурними центрами глобального масштабу.

З точки зору теоретичної соціології, сучасний університет – це соціальний арт трактор, у полі тяжіння якого знаходяться клінічна медицина, спорт, соціальна робота, музеї, бібліотеки і архіви. В країнах Західної Європи та у США університети традиційно беруть під свою опіку непрофесійні театри, кіностудії, оркестри і літературні спілки. У той же час, університети

залишаються незалежними виробниками об'єктивної інформації, необхідної для всіх ланок суспільного і державного управління.

Подібно до того, як в індустріальному суспільстві великі промислові підприємства перетворюються на центри економічного життя регіону, у постіндустріальному суспільстві університет перетворюється на центр «економіки знань». Бюджет Стенфордського університету в США, співрозмірний з бюджетом міста Києва, складають кошти, зароблені у наукових лабораторіях. Приватна корпорація «Гарвардський університет», будучи власником багатомільярдних пакетів акцій найбільших промислових компаній світу, є у той же час прикладом глобальної інтеграції науки і освіти в систему світової економіки.

Новий етап у розвитку людської цивілізації прийнято називати постіндустріальним або інформаційним суспільством, але так само правомірно можна було б назвати його і суспільством знання. «Знання у новому його розумінні, – відмічає один із засновників сучасної теорії менеджменту Питер Дракер, – означає реальну корисну силу, засіб досягнення соціальних і економічних результатів. Зміна значення знання, яка почалась двісті п'ятдесят років тому, перетворила суспільство і економіку. Знання стало сьогодні основною умовою виробництва. Традиційні фактори виробництва – земля (тобто природні ресурси), робоча сила і капітал – не зникли, але набули другорядного значення. Ці ресурси можна отримувати, причому без особливого труда, якщо є необхідні знання» [7, с. 95]. Том Стоунер за допомогою простих прикладів показує, як і чому знання витісняє з виробництва традиційну «тріаду» землі, праці і капіталу: «Заміщення землі знанням здійснилось у хмарочосах, а також проявилось у вивільненні мільйонів акрів землі, які раніше засівались вівсом та іншим фуражним продуктом для тяглової сили, поки на зміну коню не прийшов трактор. Знання може і «створювати» нові землі, відвойовуючи їх у моря або у пустелі. Заміщення праці знанням здійснюється кожного разу, як ми підвищуємо продуктивність праці шляхом механізації, автоматизації і більш досконалої організації виробництва. Знання заміщає і капітал, зменшуючи собівартість виробництва а, отже, і необхідний обсяг капіталовкладень. Найбільш показовий приклад на цей рахунок – падіння вартості комп'ютерів» [1, с. 401]. Земля, праця і капітал, як і раніше, є умовами будь-якого виробництва, але вони, як підкреслює П. Дракер, стали стримуючими, обмежуючими факторами, у той час як знання стало головним, а не просто одним з видів ресурсів. «Дана обставина, – продовжує П. Дракер, – змінює структуру суспільства, і при тому докорінним чином. Вона створює нові рушійні сили соціального і економічного розвитку. Вона тягне за собою нові процеси і у політичній сфері» [7, с. 92].

У всіх розвинених країнах і регіональних співтовариствах, у тому числі, і в ЄС, освіта розглядається як найважливіший, постійно діючий фактор соціального прогресу. Практичні розв'язання найбільш значущих суспільних проблем, таких, як зміцнення демократії, підвищення правової культури населення, усунення структурного безробіття, реалізація

екологічних програм, боротьба зі злочинністю і розповсюдженням наркотиків безпосередньо пов'язуються з розвитком модернізацією освіти. У сучасному світі міжнародний авторитет окремої країни не залежить ні від чисельності населення, ні від величини території, ні від запасів плодючої землі або корисних копалин. Якщо країні не вистачає сировини або енергоносіїв, їй достатньо відкрити свої ринки для іноземних товаровиробників. Але якщо країна не в змозі забезпечити себе високопрофесійними спеціалістами, їй не вдасться зайняти гідне місце у глобальній системі розподілу праці. Тому для кожної держави, яка прагне інтеграції у світове співтовариство, розвиток національної системи освіти не менш важливий, ніж підйом економіки і зміцнення демократичних основ політичного життя. Нерівномірність соціально-економічного розвитку різних країн і регіонів створює багато гострих проблем, розв'язання яких неможливе без розширення сфери міжнародної співпраці та взаємодопомоги. У цьому зв'язку особлива увага приділяється міжнародній співпраці у галузі освіти – саме у цій сфері суспільство готує фундамент для всіх запланованих реформ і перетворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – 452 с.
2. Гусинский Э. Н., Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. – М.: Логос, 2000. – 224 с.
3. Дайзард У. Наступление информационного века // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – 452 с.
4. Маслоу А. Г. Дальние пределы человеческой психики. – СПб.: Евразия, 1997. – 514 с.
5. Локк Дж. Сочинения в трех томах. Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 672 с.
6. Буева Л. Человек, культура, образование в кризисном социуме. – М.: Альма-матер, 1997. – № 4.
7. Дракер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: Academia, 1999. – 462 с.